

pojednáním o konstituci, temperamentu, charakteru, zaměřenosti, schopnostech a životní dráze. To jsou sice komponenty osobnosti, ale pojem „osobnost“ má výkladovou funkci, zahrnuje též jednotky, které nejsou obsaženy v jejích komponentách. Jde o takové charakteristiky, které dávají člověku jako jedinci určitou vnitřní organizaci, ucelenost a jednotu, které dávají jeho činům pečeť určitého autorství, které dávají jeho životní pozici určitý status a hodnotu. Člověk je osobností tehdy, když má svou tvář, když je autorem svých činů, když nekopíruje a nenapodobuje, ale když zodpovědně stojí za tím, co dělá, když jedná s vědomím důsledků svých činů.

V tomto smyslu je osobnost produktem socializace, spiritualizace i individualizace. Člověk se stává osobností úměrně tomu, jak se stává sám sebou (sebevědomým subjektem), jak získává kontrolu nad sebou samým a jak je s to řídit svůj rozvoj, a zároveň úměrně tomu, jak se vědomě začleňuje do společenských vztahů a vztahů k životu vůbec.

V osobnosti je vyjádřena jednotu a úplnost lidského života, osobního plánu a životního způsobu člověka. Osobnost je bytí člověka jakožto lidského jedince. Osobnost je tím, co jsme ze sebe udělali díky výchově a zejména díky sebeutváření.

Osobnost člověka není omezena na jeho nitro, na jeho úmysly nebo dokonce potřeby a city, jak by vyplývalo ze zdůraznění, že je subjektem, nýbrž k ní organicky patří i činy. Osobnost je dána především tím, co činí, jak se staví k druhým lidem, ale také tím, jak dovede komunikovat se svým nitrem a kontrolovat svou činnost svým svědomím a tím, jak uvědoměle, odpovědně a ohleduplně řeší úkoly svého života.

Osobnost je systém neustále upravující své vztahy k okolí s cílem udržet svou vnitřní integritu a přitom se i v příznivých podmínkách rozvíjet, což vyžaduje aktivně měnit prostředí. Základní princip bytí osobnosti není homeostáza, jak tvrdí např. R. Stagner (1974), ale spíše heterostáza, porušování rovnováhy ve smyslu vytváření nových podmínek prostředí, a obnova rovnováhy na vyšší úrovni. Homeostatické mechanismy slouží sebezáchově, ale podmínkou sebezrovoje jsou právě mechanismy heterostázy.

Tento názor je podporován i výzkumy a úvahami J. Piageta, který ontogenetický vývoj charakterizuje jako střídání období **akomodace**, v níž jedinec přizpůsobuje vytvořená schémata podmínkám prostředí, a **asimilace**, v níž mění prostředí v souladu se svými schématy.

K zamýšlení

Promyslete názor K. Obuchowského (1972), podle něhož je osobnost strukturou organizující se k realizaci určitých úkolů života, takže existuje jako složitý funkční systém, který je tvořen složkami, jež řídí organizaci osobnosti, stabilizují získaný stav, kontroloují fungování a upravují charakteristické způsoby bytí osobnosti. Jde tu tedy o systém čtyř komponent:

- úkolů, tj. faktorů organizujících osobnost,
- informací, planých i operativních,
- kontrolních mechanismů, které umožňují dosáhnout jednak určité míry nezávislosti na aktuální struktuře vnějších podmínek (např. introverze – extraverze) a jednak vyjadřují stupeň závislosti na aktuální struktuře vnitřních podmínek (např. frustrační tolerance, psychická zralost) a
- životního stylu, který může být buď zorganizovaný, nebo nezorganizovaný a ten zase závislý, nebo nezávislý (a ten zase neefektivní, nebo efektivní); na životním stylu.

Podle Obuchowského na stylu podstatným způsobem závisí realizace úkolů vytyčených jedincem. Styl je ovšem podmíněn úkolem, který si jedinec vytyčil nebo přijal svým informačním systémem a zpracoval kontrolními mechanismy.

Dispoziční a procesuální uvažování o osobnosti

V systémovém myšlení o osobnosti se vyhranila dvě víceméně protikladná hlediska: osobnost chápána jako systém vlastností (dispozic), a to buď ve smyslu charakteristických projevů, nebo ve smyslu determinant, a osobnost chápána jako systém procesů, činností, jimiž se jedinec vyrovnává s úkoly života a jimiž realizuje svou životní dráhu. Toto druhé pojetí bývá někdy vyhrcočně nazýváno „osobnost bez vlastností“.

Považovat osobnost za souhrn vlastností je podмінěno tradicí přírodovědného myšlení, které považuje věc za poznanou, když identifikovalo její vlastnosti, když určilo, jak věc vypadá. Toto pojetí vede k vytváření různých inventářů vlastností i odpovídajících technik jejich zjišťování a měření. Vede zároveň ke statické představě o osobnosti jako celku, který se skládá z určitého množství různých výrazných prvků. Většina tradičních textů z psychologie osobnosti vychází z tohoto pojetí, které je ještě posilováno dotazníkovou metodologií.

Uvažujeme-li o osobnosti jako o souhrnu determinant, přestáváme mít na zřeteli, že ne každý projev člověka je determinován jeho osobností.

Když člověk odhání mouchu, která mu sedí na tváři, nebo když uskakuje před autem, které se na něho řítí, nebudeme tyto reakce kvalifikovat jako osobnostní, leč bychom si na nich všimli stylu, jakým jsou prováděny, a ten považovali za charakteristický znak individuality, tedy za něco osobnostního.

Za osobnostní budeme považovat jen ty determinanty, které řídí a integrují chování a prožívání člověka, které dávají jeho duševnímu životu stálost a jednotu.

Když psycholog analyzuje čtecí dovednost, vystačí s poznáním zvláštností perцепčních a jiných kognitivních (gnostických) procesů. Jestliže se však zajímá o to, proč daný jedinec rád čte, nebo o to, co čte nejraději a co nerad, pak už se zajímá o osobnostní řízení čtecí činnosti. Jestliže z aktuálně probíhajícího čtecího